

մասին շատ բան չենք գիտեր. բայց իր նա- մակներէն կ'երեւի, որ իր առաջին սէրը յու- ոսխարութիւն մ'է եղած, ու ինքը երկար ա- անն չէ վայելած ընտանեկան յարկի բարեք- ները: Հայուհին միայն կրցաւ գոհացնել հը- շակաւոր ծովանկարչին սիրտը:

Այլազգովսկիի մահը մեծ սուգ պատճա- ունց բոլոր այն երկիրներու մէջ՝ ուր նա այն- քան փառք էր ընդունած իր գեղեցիկ նկարա- ճանդէաներով: Սուգի մէջ էր մանաւանդ թէոզոսիա որուն զաւակն էր, որուն փայլն ու փառքն էր նա ու բարերարը: Ահա քաղա- քին ներքին կեանքին մէկ անկատար շարժա- պատկերը Այլազգովսկիի մահուն լուրին:

«Ամբողջ քաղաքի բնակիչները, առանց խտրութեան ազգութեան եւ կրօնի, լալիս էին ու հեկեկում, իրանց որը գլուխը վայ տալիս: Հէնց որ մահվան գոյժը տարածվեց, սկսեցին դողանջել քաղաքի բոլոր եկեղեցիների զան- գերը, Հայոց, Յունաց, Ռուսաց: Ամբողջ քա- ղաքը վարանման ու շարժման մէջ էր. օրա- կան մի քանի անգամ հողեհանգիստ էր կա- տարվում: Ստացվում էին բազմաթիւ պսակ- ներ զանազան ընկերութիւններից, հիմնար- կութիւններից, եւ յայտնի անձնաւորութիւն- ներից, տեղական բոլոր ուսումնարաններից՝ հայ, կարայիմ, հրէայ համայնքներից, Յալ- տայի հայ համայնքից եւ Այլազգովսկուն պատ- կանող Շէյխ — Մամայ եւ Սուբաշի գիւղում ապաստան գտնող թիւրքահայ գաղթականնե- րից»²: Թողման նախընթաց օրը՝ հոպրէն Եպիսկոպոս Ստեփանէն՝ ամպլոնէն սրտա- ունջ քարոզ է տուած ուսուերէն, վեր հանելով հանդուցեալ Այլազգովսկիի տաղանդն ու բա- րերարութիւնները: Դագաղին սուջեւ խօսած է նաեւ տեղական գիմնագիտնի վարիչ՝ Գրօ- լիս, շեշտելով որ աշխատանքը մարդը մեծ կ'ընէ, եւ հանդուցեալ Այլազգովսկին փոքրիկ ընտանիքի մ'անդամ՝ մեծ եղաւ շնորհիւ իր աշխատանքին եւ տաղանդին:

Այլազգովսկիի թաղումը կը պատրաս- տուէր. քաղաքին մէջ սեւը կը զարդարէր պա- լատէն մինչեւ Ս. Սարգսի Եկեղեցին, ուր պիտի փոխադրուէր հանդուցեալին մարմինը:

Ահա նոյն թղթակցին շահեկան նկարա- գրութիւնը. մեծահոգի նկարչի թաղման հանդէսին:

«Առաւօտեան ժամի ծից արդէն ամբողջ քաղաքի բնակիչները խմբված էին Իտալիան»

սկայա կոչված փողոցում: Հանդուցեալի բնակարանից մինչեւ Հայոց Ս. Սարգսի եկե- ղեցին փողոցը ամբողջ երկարութեամբ եւս քօղով էր ծածկուած: Հողեհանգիստի վերջը, որ կատարեց Խորէն Եպիսկոպոս Ստեփանէն, սկսվեց յուղարկաւորութիւնը: Երգում էր թէոզոսիայի քառածայն խումբը: ...Մի քանի տեղ հողեհանգիստ կատարելուց յետոյ առաջ գնացին դէպի Ս. Սարգսի եկեղեցին, որտեղ պատրաստված էր եւ հանդուցեալի դամբա- րանը: Պատարագին էր Խորէն Եպիսկոպոսը: Պատարագի վերջը հոծ բազմութիւնը շրջա- պատեց դամբարանը՝ հրատեչտի վերջին ող- ջոյնը տալու իրանց հայրիկին: Դամբարանի առաջ խօսեց քաղաքագլուխ Դուրանդէ եւ վերջացրեց ստելով. «Մնաս բարեւ փառք եւ պարծանք մեր քաղաքի, հայր ժողովրդի եւ մեր ազնիւ քաղաքացի: Գո անունն ու յիշա- տակը մեր մէջ յաւիտեան անմոռաց կը մնայ, մնաս բարեւ...»: Խուլ հառաչներ էին լսվում ժողովրդի միջից, որ եւ քամին հասցնում էր ծովը, ալիքներին լուր տալու, իրանց անմահ երգչի մահվան մասին...³:

Այսպէս, հողը ծածկեց հայ հանձարը՝ որուն գեղարուեստական ու ընկերային ար- գիւնքները՝ մնացող սերունդներու պիտի մնան անմոռաց, ու մենք գիտենք, որ հան- ձարներ իրենց մահէն վերջ է որ աւելի կը պաշտուին, ու կ'ապրին...:

Թողէք, որ նա — գեղարուեստի աշխար- հին իրը վաստակաւոր ճանապարհորդ — իր պաշտած աղբին եկեղեցիին մէջ հանգչէ, ճակտին վրայ իր վերջին յղացումներուն կա- պոյտ ուրուազծերը, որոնց վրայ սեւ հողն իսկ պիտի չուզէր ծանրանալ...»:

Հոս կը հանգչի այն՝ որ հանգչիլ չգիտ- ցաւ, ծովանկարիչ մեծահամբաւ Այլա- զովսկի, որ կը մնայ հանձարը ոչ միայն ժթ. դարու, այլ նաեւ յետագայ ժամանակներու յիշատակով անմոռաց, արուեստին արգիւնք- ներովն անմահ: Հոս կու տանք Այլազգովսկիի կենդանագիրը, իբր ամփոփոյթ՝ իր հանձա- րին, իր արգիւնքներուն ու ճաշակին, զոր զրած էր Գ. Բաշինջաղեան:

«Խելք, զարգացում, նուրբ ճաշակ, սուր յիշողութիւն, վառ երեւակայութիւն, բա- նաստեղծական շնորհ, զգացմունք եւ ծայրա- հեղ աշխատասիրութիւն՝ արտայայտելու

³ Մշակ, 1900, թ. 82, անդ: Թողման մասին կարողագրութիւնները տե՛ս թ. 79, եւ Հայելի 1900, թ. 164, մայիս:

² Մշակ, 1900, թ. 82, անդ:

հանձարով պսակված, հաղուագիւտ երեւոյթ մըն է: Եւ թէ այդ յատկութիւնների վրա աւելացնենք տոկուն, երկաթէ բնաւորութիւն եւ Փիլիքական նախանձելի առողջութիւն, այն ժամանակ մենք կը ստանանք Այլա- զովսկու կենդանագիրը⁴:

Այլազգովսկիի կտակը: Մեծահոգի Այլազգովսկի՝ որ աղքատ ծնաւ ու հարուստ հողին յանձնուեցաւ, իր մահուրնէ վերջ ալ բարեգործութիւն ընելու ազնիւ միտքն ունեցաւ:

Կտակին մէկ մասը կը կազմէ այն նկա- րասրահը, զոր ինքը հիմնեց, եւ ուր այնքան թանկագին գործեր ի'ր խի վրձինէն՝ թէո- ղոսիա այցելողի հիացումի առարկայ կ'ըլլան մինչեւ այսօր:

Ահա իր կտակը.

«Իր կտակին համաձայն, հանդուցեալ մեծ ծովանկարիչը (Յ. Այլազգովսկի) Թէոդոսիա Բաղաբիկ կը թողու իր նկարչական կալէրեան՝ որուն մէջ իր նկարներէն բաւական ստուար սրուն մէջ իր նկարներէն բաւական ստուար մաս մը ցուցադրուած է: Այլազգովսկի՝ չէն- քին հեռ միւսեայն առեն քաղքին կը թողու Կալէրիային մէջ գտնուող բոլոր նկարներն ու արձանները, ինչպէս նաեւ կարասիները, պայ- մանաւ որ քաղաքը բնաւ իրաւունք չունենայ գանձեք ծախելու, եւ Կալէրիային մուտքէն դուրսնալիք հասոյթը յատկացնէ տեղական բա- րեգործական ընկերութեան: Փառաք յայտ- նած է նաեւ որ Կալէրիայի վարչութիւնը յանձնուի իր արժանաւոր թոռներէն կամ թոռնորդներէն մէկուն⁵: «Մշակին» մէջ կտակի լրացուցիչ մաս մը հանդիպեցաւ մեզի, որ հետեւեալն է.

«Հանդուցեալ Այլազգովսկի մօտ 40 հա- զար ուրբիլանոց այգի է կտակել տեղիս հայ եկեղեցիներին»⁶:

(Շարունակելի:)

⁴ Մշակ, 1900, թ. 97:
⁵ Հայելի, 1900, թ. 164, մայիս:
⁶ Մշակ, 1900, թ. 82:

A. MINGANA: The work of Dionysius Barsalibi against the Armenians. Woodbrooke Studies, Christian documents in syriac, arabic and garshūni, edit d and translated with a critical apparatus. Vol. IV. Cambri dge, W. Heffers and Sons Limited, 1931, էջ 111. Գիճճ՝ 5 sh.

Դիոնիսիոս Բարսալիբիի գործքերուն մէջ Ասսեսմանի կը յիշատակէր նոյն հեղինա- կէն գրութիւն մը՝ «Հայոց եւ անոնց սովոր- ութիւններու դէմ»¹, ուսկից հատուկապէս յատաշրջութիւններ կ'ընէր: Այս գործքը այժմ առաջին անգամ լոյս կը տեսնէ բնագրով եւ թարգմանութեամբ ծանօթ արեւելագէտ Ա. Մինդանայի ձեռքով Bulletin of the John Rylands Թերթին մէջ, որ յետոյ Woodbrooke Studies շարքին Գ. հատորը կազմեց:

Հատորիս սկիզբը գրուած ներածական ծանօթութիւնները (էջ 1—7) կը պարզեն ծանօթութիւնները (էջ 7—70), անգլիերէն թարգմանութիւնը (էջ 71—111): Հրատարա- կութեան հիմ ծառայած է Մինդանայի անձ- նական ժողովածոյին թիւ 347 ձեռագիրը:

Բարսալիբի թէպէտ իւր ուրիշ գրութիւն- ներու մէջ եւս Հայոց սովորութիւններու դէմ կը մաքառի², սակայն յատկապէս Հայոց դէմ կը մաքառի², սակայն յատկապէս Հայոց դէմ հակաճառութիւն մըն է այս գործքը, նման Բար-Շուշանի նամակին: Հակաճառութիւնս ուղղուած է նաեւ Երեւութականներու դէմ, որոնք իբր Հայաստանի մէջ տարածուած ա- զանդաւորներ կը նկատուին. եւ այս պատ- ճառով թերեւս զրչագիրը գրքին խորագիրը կը նշանակէ՝ «Երեւութականներու հերետի- կոսութեան դէմ, որմէ ծագեցաւ Հայոց հա- կոսութեան դէմ» (էջ 7): Ընդդիմադրութիւնս ներուն դէմ» (էջ 7): Ընդդիմադրութիւնս բաժնուած է ինը գլուխներու. առաջին երկու գլուխներու մէջ Բարսալիբի կը պատմէ քրիս- տոնէութեան մուտքը՝ Հայաստան, եւ յետոյ թէ ինչպէս ազանդաւորներ, մանաւանդ երեւութականներ իրենց վարդապետութիւնը հոն ներմուծել ջանացին: Կը յաջորդեն Հայոց սովորութիւնները կամ մոլորութիւնները, զորոնք գրչագիրը 33 թուով կը նշանակէ, մինչդեռ կ'երեւայ թէ 35 են: Յառաջ կը բե- րենք անոնց ցանկը:

¹ Bibliotheca Orientalis, t. II, p. 211.
² Եր. Տէր-Մինասեանց, Հայոց եկեղեցու յարա- րեթութիւնները Ասորուց եկեղեցիների հետ: Էջմիածին 1908, էջ 264—270: